

УДК 349.22:331.108.6

К. В. Коваленко**Відмінність дисциплінарної відповідальності від інших видів юридичної відповідальності**

У зв'язку з тим, що кримінальний злочин, адміністративний та дисциплінарний проступки мають зовнішню схожість, в окремих випадках громадян незаконно притягають до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності через вади відповідного законодавства та неспроможність відрізнити один вид юридичної відповідальності від іншого. На основі аналізу спеціальної літератури та наявних наукових розробок зроблено порівняльний аналіз особливостей та відмінностей різних видів юридичної відповідальності.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність, дисциплінарний проступок, дисциплінарне стягнення, злочин, адміністративне правопорушення.

Постановка проблеми. Актуальність обраного питання зумовлена тим, що нерідко кримінальний злочин, адміністративний та дисциплінарний проступки мають зовнішню схожість, а тому в окремих випадках один вид юридичної відповідальності безпідставно підмінюється іншим. В зв'язку з цим росте кількість громадян, які незаконно притягаються до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності через вади відповідного законодавства та неспроможність відрізнити один вид юридичної відповідальності від іншого. Виникає питання про те, чим дисциплінарна провина відрізняється від злочину та адміністративного проступку. Відповідь на нього має принципове практичне й теоретичне значення.

Отже, **метою** статті є проаналізувати питання відмежування дисциплінарної відповідальності від інших видів юридичної відповідальності, визначити їх особливості. При цьому аналіз відмінностей дисциплінарної відповідальності взагалі та дисциплінарної відповідальності осіб начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ зокрема від інших видів юридичної відповідальності вимагає розглянути підстави дисциплінарної відповідальності у порівнянні з іншими видами підстав юридичної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. За видовими складами правопорушення є достатньо різноманітними. Вони розрізняються за ступенем суспільної шкідливості, тривалістю вчинення, суб'єктами, галуззю законодавства, що порушується, об'єктами посягань та ін. [1, с. 244].

В юридичній літературі найбільшого поширення набув поділ правопорушень за характером і ступенем соціальної шкідливості й небезпеки на: злочини, а також цивільно-правові, адміністративні, матеріальні і дисциплінарні правопорушення (проступки) [2, с. 99]. Крім того, виділяються правопорушення процесуального характеру

(правопорушення, що зазіхають на встановлену законом процедуру здійснення правосуддя). Такий розподіл правопорушень має не тільки науково-теоретичне, але й практичне значення, «тому що сприяє забезпеченню ефективного правового регулювання, боротьбі із правопорушеннями, зміцненню правопорядку» [3, с. 427].

У контексті характеру відповідальності, що настає в результаті протиправних діянь у сфері трудового права, правопорушення можна розділити на чотири групи [4, с. 33]: 1) правопорушення, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність; 2) правопорушення, що тягнуть за собою адміністративну відповідальність; 3) правопорушення, що тягнуть за собою цивільно-правову відповідальність; 4) правопорушення, що тягнуть за собою дисциплінарну або матеріальну відповідальність за нормами трудового права.

З точки зору Л. О. Сироватської, встановлення дисциплінарного проступку відбувається шляхом виключення його з числа інших правопорушень – кримінальних і адміністративних. Якщо те або інше правопорушення у сфері дисципліни праці не належить до злочину або адміністративного правопорушення, то можна говорити про наявність дисциплінарного проступку [5, с. 54].

Тим часом проблема розмежування дисциплінарних проступків і злочинів має більш загальний характер і тому необхідно встановити ту загальну ознаку, що може бути взята як критерій для їхнього розмежування. Таким загальним критерієм, що лежить в основі розмежування злочинних і незлочинних правопорушень та визначає різну юридичну природу правопорушень і необхідність установлення законодавцем різних видів юридичної відповідальності за їх здійснення, служать ступінь суспільної небезпеки, а також заподіяння істотної шкоди.

Дійсно, злочином є лише правопорушення певного ступеня суспільної небезпеки, а тому не всяке суспільно небезпечне діяння варто розглядати як злочинне. Не випадково ст. 11 Кримінального кодексу України [6] злочином визначає передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.

У конкретних соціально-історичних умовах ті або інші правопорушення мають більший або менший ступінь суспільної небезпеки й залежно від цього одержують державно-правову оцінку як злочинні або незлочинні діяння у відповідних нормативно-правових актах. Дії, які не вважалися злочинними, можуть стати настільки суспільно небезпечними, що будуть визнані кримінальним законом злочинами, і, навпаки, окремі діяння можуть втратити високий ступінь суспільної небезпеки й перестати вважатися злочинами.

Водночас існує точка зору, згідно з якою не тільки дисциплінарні, а й адміністративні проступки не є суспільно небезпечними, а мають суспільну шкідливість [7, с. 30]. Однозначно, з таким підходом

погодитися складно, якщо, приміром, проаналізувати проступки, що мають матеріальний склад. Матеріальні склади правопорушень на відміну від формальних містять у собі як обов'язкову ознаку не тільки дію або бездіяльність, а також і наслідки, і причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) та шкідливим наслідком, що наступив. Настання ж шкідливих наслідків – це не що інше, як ознака суспільної небезпеки діяння.

Як відомо, суспільно небезпечними визнаються й такі діяння, які самі шкоди не заподіюють, але створюють реальну загрозу її заподіяння. Прикладом може служити такий дисциплінарний проступок, як втрата табельної зброї.

Правий М. В. Турецький, який відзначав, що «саме менший ступінь суспільної небезпеки дисциплінарного проступку є основним критерієм, що дозволяє розрізнити злочин від дисциплінарного проступку» [8, с. 10, 11]. Ступінь суспільної небезпеки правопорушень визначається багатьма обставинами й насамперед характером і тяжкістю заподіяної шкоди, неодноразовістю правопорушення, способом його здійснення, формою вини.

Вони не тягнуть за собою ізоляції від суспільства й не супроводжуються таким характерним тільки для кримінальної відповідальності правовим наслідком, як судимість.

Згідно зі ст. 52 Кримінального кодексу України основними покараннями є громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі. До додаткових покарань належать: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна. При цьому штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю можуть застосовуватися як основні, так і як додаткові покарання. Згідно із законодавством про працю за кожне порушення дисципліни може бути накладено тільки одне дисциплінарне стягнення. Водночас кримінальний закон передбачає, що за один злочин може бути призначено лише одне основне покарання, передбачене в санкції статті Особливої частини цього Кодексу. До основного покарання може бути приєднане одне чи кілька додаткових покарань.

Відомо, що покарання визначає зміст кримінального покарання незалежно від його тяжкості та виду, а метою покарання є перевиховання й виправлення злочинця та попередження здійснення нових злочинів. Що ж стосується дисциплінарних стягнень, то через всі правові акти, присвячені дисциплінарній відповідальності, проходить думка про те, що «дисциплінарні санкції є мірою виховання» [9, с. 16]. Саме виховне значення дисциплінарних стягнень є одною з основних ознак інституту дисциплінарної відповідальності. Можна сказати, що виховний вплив, а не покарання визначає соціально-

юридичний зміст дисциплінарних стягнень і відрізняє їх від кримінальних покарань.

Застосування кримінального покарання, таким чином, дає можливість зробити висновок про те, що діяння даної особи має злочинний, кримінально-протиправний характер. У цьому специфіка кримінального покарання на відміну від дисциплінарного стягнення [10, с. 62].

Дисциплінарні стягнення накладаються на винну особу безпосередньо після її встановлення. Як правило, вони виконуються відразу ж після їхнього накладення. Статтею 148 КЗпП України закріплено, що дисциплінарне стягнення застосовується власником або уповноваженим ним органом безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше 1 місяця з дня його виявлення, не враховуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебуванням його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше 6 місяців з дня вчинення проступку.

Стаття 18 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України конкретизує вищевказані положення та закріплює норму, згідно з якою дисциплінарне стягнення стосовно осіб начальницького та рядового складу органів внутрішніх справ виконується негайно, але не пізніше місяця з дня його накладення, не враховуючи періоду перебування особи рядового або начальницького складу у відпустці, відрядженні або її тимчасової непрацездатності. І тільки після закінчення цього строку дисциплінарне стягнення не виконується. Такі дисциплінарні стягнення, як звільнення з посади та звільнення з органів внутрішніх справ, накладені на осіб рядового і начальницького складу, які тимчасово непрацездатні або перебувають у відпустці, відрядженні, виконуються після їх прибуття до місця проходження служби. Особи ж, з вини яких накладені дисциплінарні стягнення не виконані без поважних причин, несуть відповідальність за цим Статутом.

Натомість строки давності для притягнення до кримінальної відповідальності обчислюються роками. Так, згідно зі ст. 49 Кримінального кодексу України особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки:

- 1) 2 роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;
- 2) 3 роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі;
- 3) 5 років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості;
- 4) 10 років – у разі вчинення тяжкого злочину;
- 5) 15 років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

При цьому перебіг давності зупиняється, якщо особа, яка вчинила злочин, ухилилася від слідства або суду. В цих випадках перебіг

давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або з дня її затримання. У цьому разі особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення злочину минуло 15 років.

Законодавство про працю регулює провадження щодо накладення дисциплінарних стягнень загалом, визначаючи тільки строки, після закінчення яких дисциплінарні санкції не можуть бути накладені, обов'язковість отримання пояснення в особи, яка притягується до дисциплінарної відповідальності, і порядок оскарження дисциплінарних стягнень. Загальне дисциплінарне законодавство не встановлює стадій дисциплінарного провадження, їх процесуальних особливостей, прав та обов'язків учасників відповідних процесуальних відносин, що характерно для кримінально-процесуального законодавства.

Меншим ступенем соціальної небезпеки (шкідливості) відрізняються від злочинів проступки, які являють собою винні протиправні діяння, що характеризуються меншим порівняно зі злочинами ступенем суспільної небезпеки і тягнуть за собою застосування не кримінально-правових санкцій, а заходів адміністративного, дисциплінарного, матеріального та цивільно-правового впливу. Діяння, що утворює проступок, є суспільно шкідливим, але законом не визнається суспільно небезпечним. Проступки вчиняються в різних сферах суспільного життя, мають різні об'єкти посягання та юридичні наслідки.

Дисциплінарна відповідальність має багато спільного з адміністративною відповідальністю, однак одночас це два самостійних види юридичної відповідальності [11, с. 17].

Згідно зі ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення [12] адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Відмінності між підставами дисциплінарної та адміністративної відповідальності обумовлені відмінностями об'єкта протиправного посягання. Об'єктом дисциплінарного проступку є обов'язки по службі, в яких виражаються вимоги трудової дисципліни, в той час як об'єктом адміністративного проступку виступають загальні для громадян обов'язки, що випливають із необхідності дотримуватись установлених державою загальнообов'язкових правил.

Та хоча дисциплінарні правопорушення здебільшого пов'язані зі службовими, трудовими обов'язками винної особи, проте не завжди ця умова є необхідною для віднесення проступку до дисциплінарних. Наприклад, окремі дії працівників транспорту, вчинені під час виконання ними службових обов'язків, розглядаються як адміністративні

правопорушення (випуск на лінію транспортних засобів, технічний стан яких не відповідає встановленим вимогам) [13, с. 182].

За ст. 19 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України особа рядового або начальницького складу, на яку накладено дисциплінарне стягнення, не може бути призначена на вищу посаду доти, поки це стягнення не буде знято. Адміністративна відповідальність, як правило, не супроводжується негативними для трудової (службової) діяльності правопорушника наслідками.

Адміністративне законодавство містить істотно більший перелік стягнень: 1) попередження; 2) штраф; 3) штрафні бали; 4) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 5) конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 6) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); 7) громадські роботи; 8) виправні роботи; 9) адміністративний арешт; 10) арешт з утриманням на гауптвахті. Крім того, законами України може бути встановлено й інші, крім зазначених, види адміністративних стягнень.

Суб'єктами дисциплінарної відповідальності можуть бути лише особи, які перебувають у трудових правовідносинах з конкретними підприємствами, установами та організаціями (працівники). Суб'єктами ж адміністративної відповідальності є громадяни, що посягають на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління. Тобто, як правило, за порушення обов'язків, не пов'язаних з їх трудовою (службовою) діяльністю. За ст. 14 КУпАП посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків.

За порядком здійснення відмінність дисциплінарної відповідальності від адміністративної полягає в тому, що до першої відповідальності винні притягаються тими посадовими особами й органами, від яких залежить їх призначення на посаду або щодо яких порушники трудової дисципліни є підлеглими по службі. Відповідно до ст. 147-1 КЗпП України дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника. Працівники, які займають виборні посади, можуть бути звільнені тільки за рішенням органу, який їх обрав, і лише з підстав, передбачених законодавством. На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства

про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися також вищестоящими органами.

До адміністративної відповідальності громадяни притягуються уповноваженими на це державними органами й посадовими особами незалежно від характеру трудової діяльності працівника та його службового підпорядкування. Справи про адміністративні правопорушення розглядаються: а) адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад; б) виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад; в) районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями), а у випадках, передбачених цим Кодексом, місцевими адміністративними та господарськими судами, апеляційними судами, вищими спеціалізованими судами та Верховним Судом України; г) органами внутрішніх справ, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на це Кодексом України про адміністративні правопорушення. Посадові особи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, можуть накладати адміністративні стягнення, передбачені КУпАП, у межах наданих їм повноважень і лише під час виконання службових обов'язків. Перелік посадових осіб, які розглядають справи про адміністративні правопорушення, встановлюється законами України.

Так, розділ IV Кодексу України про адміністративні правопорушення докладно регламентує провадження у справах про адміністративні правопорушення. Його завданнями є: своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності. Про вчинення адміністративного правопорушення складається протокол уповноваженими на це посадовою особою або представником громадської організації чи органу громадської самодіяльності. У ньому констатується факт правопорушення, викладається сутність пред'явленого порушникові обвинувачення. На стадії порушення провадження у справі про адміністративний проступок протокол є основним процесуальним документом. Тому Кодекс України про адміністративні правопорушення чітко визначає його змістове наповнення. Стадії ж порушення дисциплінарного провадження в Кодексі законів про працю України чітко взагалі не прописані.

Законодавство про працю, на відміну від законодавства, що регулює адміністративну відповідальність, не дає вичерпного переліку органів, що володіють правом установлювати дисциплінарну відповідальність. Ця обставина, на думку О. В. Нікіфорова, обумовлює відмінності у способах визначення протиправності дисциплінарних та адміністративних проступків [14, с. 33].

Таким чином, аналіз особливостей і відмінностей дисциплінарної відповідальності від кримінальної та адміністративної дає змогу зробити висновки про значні відмінності зазначених видів юридичної відповідальності. Законодавство про працю, на відміну від кримінального та адміністративного, не дає чіткого визначення дисциплінарного проступку і не містить конкретних його складів, стадій дисциплінарного провадження. Тому на практиці часто трапляються випадки грубого порушення прав та загальних принципів, коли особа помилково притягується до іншого виду юридичної відповідальності.

Список використаних джерел: 1. Теория государства и права : учеб. для вузов / [С. С. Алексеев, С. И. Архипов, Г. В. Игнатенко и др.]; отв. ред. В. Д. Перевалов. – 3-е изд., изм. и доп. – М. : Норма, 2004. – 484 с. 2. Дрейшев Б. В. Правотворческие отношения в советском государственном управлении / Б. В. Дрейшев ; Ленинград. гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1978. – 175 с. 3. Теория государства и права : учеб. для юрид. вузов и фак. / [С. С. Алексеев, С. И. Архипов, Г. В. Игнатенко и др.]; под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : Норма ; Инфра-М, 2001. – 616 с. 4. Самойлов В. Г. Дисциплинарная ответственность в трудовом праве: общая и специальная : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Самойлов Вадим Георгиевич. – М., 2006. – 177 с. 5. Сыроватская Л. А. Ответственность за нарушение трудового законодательства / Л. А. Сыроватская. – М. : Юрид. лит., 1990. – 176 с. 6. Кримінальний кодекс України : закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. 7. Бахрах Д. Н. Административная ответственность граждан в СССР : учеб. пособие / Д. Н. Бахрах. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 202 с. 8. Турецкий М. В. Уголовная ответственность и ответственность дисциплинарная / М. В. Турецкий ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, Юрид. фак. – М., 1957. – 24 с. 9. Ямпольская Ц. А. Субъекты советского административного права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Ямпольская Цецилия Абрамовна. – М., 1958. – 38 с. 10. Лейст О. Э. Санкции в советском праве / О. Э. Лейст ; Всесоюз. ин-т юрид. наук. – М. : Госюриздат, 1962. – 238 с. 11. Венедиктов В. С. Критерії розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності / Венедиктов В. С. // Проблеми систематизації законодавства України про адміністративні правопорушення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Сімферополь – Ялта, 7–8 груд. 2006 р. : у 2 ч. Ч. 1. – Сімферополь : Крим. юрид. ін-т, 2006. – С. 17–23. 12. Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон УРСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. 13. Адміністративне право України : підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Д'яченко та ін.]; за ред. Ю. П. Битяка. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 544 с. 14. Никифоров А. В. Дисциплинарная ответственность сотрудников органов внутренних дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Никифоров Александр Владимирович. – Омск, 1998. – 202 с.

Надійшла до редколегії 14.08.2015

Коваленко К. В. Отличие дисциплинарной ответственности от других видов юридической ответственности

В связи с тем, что уголовное преступление, административный и дисциплинарный проступки имеют внешнее сходство, в отдельных случаях граждан незаконно привлекают к уголовной, административной или дисциплинарной ответственности из-за изъянов соответствующего законодательства и неспособность отличить один вид юридической ответственности от другого. На основе анализа специальной литературы и имеющихся научных разработок сделан сравнительный анализ особенностей и отличий разных видов юридической ответственности.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность, дисциплинарный проступок, дисциплинарное взыскание, преступление, административное правонарушение.

Kovalenko K. V. Difference of disciplinary liability from other types of legal liability

Relevance of the selected issue is due to the fact that often a criminal crime, administrative and disciplinary offences are similar, and that's why in some cases one type of legal liability without any reason is substituted by another one. In this regard, there is an increasing rate of people who are illegally brought to criminal, administrative and disciplinary liability through the shortcomings of the relevant legislation and the failure to distinguish one type of legal liability from another. There is a question how disciplinary guilt is different from a crime and administrative offence. The answer is of fundamental practical and theoretical importance.

Based on the analysis of special literature and existing scientific research the author has made a comparative analysis of the characteristics and differences of various types of legal liability. Disciplinary liability is different from other types of legal liability according to the legal consequences of the offence. Disciplinary sanctions are different from criminal punishments, not only by the level of severity, a criminal record, but the way of setting. Disciplinary law, unlike the criminal one, does not carry out the distribution of disciplinary sanctions on the basic and additional. Nurturing, not punishment determines socio-legal content of disciplinary sanctions and distinguishes them from criminal and administrative penalties. Disciplinary sanctions and criminal penalties by the socio-legal content vary by the speed of their application to the offender. Procedural forms of disciplinary proceedings differ from procedural forms of other types of liability. Disciplinary liability differs from administrative one by the grounds, legal consequences of an offense, subjects of liability and other features. Disciplinary sanctions differ from administrative ones by the ways of their setting by the state. There are also differences in the range of subjects.

Keywords: disciplinary liability, disciplinary offence, disciplinary punishment, crime, administrative offence.

